

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

ОЛІЙНИК НАТАЛЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 811.111–112’37’42

**КОНЦЕПТ *ЕКОНОМІЧНА КРИЗА*
В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ
1930-х І 2000-х РОКІВ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ШЕВЧЕНКО Ірина Семенівна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри ділової іноземної мови
та перекладу

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
БЄЛІХОВА Лариса Іванівна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри англійської мови
та методики її викладання;

кандидат філологічних наук, доцент
ГЕРМАН Людмила Володимирівна,
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва,
завідувач кафедри іноземних мов.

Захист дисертації відбудеться 2 грудня 2015 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75).

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано 30 жовтня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Морозова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація присвячена лінгвокогнітивному дослідженню концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА: його реалізації в мові, актуалізації в англomовному економічному дискурсі та історичній трансформації в періоди двох глобальних криз 1930-х і 2000-х років.

Загострення соціально-економічної кризи західної цивілізації Нового часу стимулює увагу дослідників до проблем «кризового соціуму» (М.О. Бердяєв, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель) та «кризової свідомості» в суспільстві (Л. Бергаланфі, Т. Парсонс, Т. Постон). Формується філософія та психологія кризи, які сягають корінням тектології О.О. Богданова. Криза визнається невід'ємною ознакою функціонування економічних систем у теорії циклів і криз (Дж. Кейнс, М.Д. Кондратьєв, Г. Хаберлер, Й. Шумпетер), теорії антикризового управління (Ф.Тейлор, А.Файоль).

Лінгвісти звертаються до аналізу концепту КРИЗА / ЕКОНОМІЧНА КРИЗА на матеріалі германських, романських і слов'янських мов (З.В. Антоненко, Кортес де лос Ріос, К.С. Руснак, Т.А. Сінеєва, Л. Цонева), в різних типах дискурсу (О.Г. Петушинська, Т.О. Прокоф'єва, Л.М. Такумбетова) в аспектах стилістики, когнітивної і прагмалінгвістики. Виділені окремі метафоричні засоби актуалізації цього концепту (М. Віньон, Ю.І. Клименова, М.Ю. Сальтєвська, Н. Сіласкі, М. Уайт), однак не вирішеність питань змісту, структури та історичного варіювання концепту зумовлює необхідність їх дослідження в англomовному дискурсі 2007–2010 років порівняно з Великою депресією 1929–1933 років.

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасної концептології на пошук нових, у тому числі діахронічних, підходів до дослідження концептів, їх мовного вираження та дискурсивної актуалізації як прояву розвитку людини, її картини світу й мови. Виявлення специфіки сучасного стану та діахронічного варіювання англomовного концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в економічному дискурсі ЗМІ набуває особливої важливості в умовах поглиблення сучасної глобальної економічної кризи. Таке дослідження також сприяє вирішенню перспективного наукового завдання – становленню історичної лінгвокогнітивістики.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в рамках тем «Проблеми іноземної філології, перекладознавства та методики в когнітивно-дискурсивній парадигмі» (номер державної реєстрації 0109U007962), «Когнітивно-дискурсивні дослідження мовлення як регулятора соціальної поведінки» (0111U010009), «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови і перекладу» (0114U004320).

Мета дослідження полягає у розкритті змісту і структури концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, втіленого засобами англійської мови й актуалізованого в дискурсі ЗМІ, та їх історичного варіювання в періоди глобальних криз 1930-х і 2000-х років.

Окреслена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити передконцептуальну основу та визначити місце концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англomовній картині світу;
- з'ясувати специфіку імені концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – терміну-словосполучення *economic crisis* і виявити лексичні засоби, що утворюють номінативний простір концепту;
- змодельовати когнітивну структуру номінацій ЕКОНОМІЧНА КРИЗА двох періодів з урахуванням типу зв'язків між її слотами;
- структурувати концептуальну мережу ЕКОНОМІЧНА КРИЗА;
- визначити образно-ціннісні характеристики концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в дискурсі двох періодів, установити діапазон когнітивних метафор і типи метонімічних та метафтонімічних переносів;
- виявити діахронічні сталі та змінні ознаки концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, а також тенденції їх історичного розвитку в сучасній мові й дискурсі порівняно з періодом Великої депресії 1930-х років.

Об'єктом дослідження виступає концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, реалізований лексичними засобами в англomовному економічному дискурсі ЗМІ 1930-х і 2000-х років, а **предметом** – когнітивні характеристики концепту та їх діахронічне варіювання в дискурсі періодів двох глобальних криз ХХ і ХХІ століть.

Методи дослідження, зумовлені його метою і матеріалом, включають етимологічний аналіз (для виявлення етимологічного шару концепту), аналіз словникових дефініцій і компонентний аналіз (для визначення семного складу лексичних номінацій), контекстний аналіз (для визначення номінативного простору й когнітивних ознак концепту), метод польового моделювання (для побудови ЛСП «Economic crisis»), методика семантики лінгвальних мереж (для моделювання концептуальної мережі), когнітивне мапування (для визначення непрямих засобів номінації), діахронічне зіставлення характеристик концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в різні історичні періоди, елементи кількісного аналізу.

Матеріалом дослідження служать 90 лексем – прямих номінацій концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, включаючи термінологічні одиниці, відібрані зі словників, тезаурусів англійської мови та економічного дискурсу ЗМІ. Усього проаналізовано 5164 дискурсивних фрагменти функціонування лексем-номінацій концепту (з них 3226 метафоричних і метонімічних виразів) з економічних інформаційно-аналітичних статей у сучасних англomовних періодичних виданнях та їх електронних версіях: The Economist,

The Guardian, The Financial Times, The New York Times, The Wall Street Journal (2007–2010 включно), а також із «Білих книг» (IMF, FCIR, UNCTAD) – урядових аналітичних матеріалів у галузі економіки (2000-х рр.) та з видань The Economist, The Financial Times, The New York Times (1929–1933) загальним обсягом 2 800 сторінок.

Методологічна основа дослідження спирається на положення когнітивно-дискурсивної парадигми науки, зокрема, когнітивної лінгвістики (Л.І. Белехова, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, Р. Ленекер, А.П. Мартинюк, О.І. Морозова, А.М. Приходько, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов, Й.А. Стернін); теорії дискурсу (В.І. Карасик, М.Л. Макаров, В.Є. Чернявська та ін.); теорії когнітивної метафори (А.М. Баранов, З. Кьовечеш, Дж. Лакофф, А.П. Чудінов); історичної лінгвокогнітивістики (Є.В. Бондаренко, В.Г. Ніконова, І.С. Шевченко); теорії номінації (Н.Д. Арутюнова, В. фон Гумбольдт, С.М. Єнікеева, О.О. Потєбня) і термінознавства (Б.М. Головін, Т.Р. Кияк, В.Г. Лейчик, Д.С. Лотте).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше:

- визначено передконцептуальний шар концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА та його місце в англомовній картині світу;
- побудовано концептуальну мережу полісемії лексеми *crisis* (*n.*) і виявлено семантичні характеристики імені концепту – терміна-словосполучення *economic crisis*;
- виявлено номінативний простір концепту і систематизовано польову будову ЛСП «Economic crisis»;
- схематично зображено когнітивну структуру концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА двох досліджуваних періодів;
- змодельовано концептуальну мережу ЕКОНОМІЧНА КРИЗА;
- встановлено корелятивний діапазон когнітивних метафор, метонімічні й метафтонімічні моделі актуалізації концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в дискурсі 1930-х і 2000-х років;
- виявлено історичні сталі та змінні поняттєво-ціннісні та образно-ціннісні характеристики концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА і тенденції їх варіювання в діяхронії.

У роботі також уточнено алгоритм аналізу когнітивних властивостей лінгвокультурного концепту в діяхронії.

Наукову новизну роботи може бути узагальнено в **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – це універсальний лінгвокультурний концепт, поняттєво-ціннісна складова якого мотивована ознакою «зміна», а образно-ціннісна – загальнонегативною оцінкою; в англомовній картині світу він належить до сегмента ЕКОНОМІКА й відповідає фазі СПАД на спіралі економічного розвитку.

2. Передконцептуальна основа концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА у складі його етимону «розрізняти, виділяти» і внутрішньої форми лексеми *crisis* (n.) – «переломний момент», а також архетипів САМІСТЬ, ТІНЬ, АНІМА й АНІМУС, ВОДА, ТРАНСФОРМАЦІЯ, які зумовлюють символи концепту ЧОРНИЙ КОЛІР, ЗАГИБЕЛЬ, ПРИРВА, мотивує ознаки концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, засоби його номінації та непрямой актуалізації в дискурсі.

3. Ім'я концепту – термін-словосполучення *economic crisis*, в якому опорний компонент – полісемант *crisis* (n.) реалізує значення, профільовані в домені ЕКОНОМІКА, відповідно до значень його модифікатора *economic* (adj.). Номінативний простір концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА базується на його імені й упорядкований ЛСП «Economic crisis», проте не зводиться до нього і включає, окрім синонімів, різнорівневі номінативні одиниці різних частин мови – прямі і непрямі засоби іменування типових ознак концепту.

4. Когнітивна структура номінацій концепту включає історичні сталі, поєднані відношеннями каузації, класифікації та квалітативності: концепти СПАД (із розширеннями ЗМІНА, КУЛЬМІНАЦІЯ), НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ (із розширеннями ПОРУШЕННЯ ФУНКЦІЙ, НЕСТАЧА, ТРУДНІСТЬ, НЕБЕЗПЕКА, ЗАНЕПОКОЄННЯ), ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ.

4.1. Історично варіативними ознаками когнітивної структури є поява концептів БЕЗЛАД, ЗНАЧУЩА ПОДІЯ, ВИПАДОК в дискурсі 2000-х років, а також збільшення набору й частотності термінологічних номінацій концепту.

4.2. Квалітативний зв'язок концепту КУЛЬМІНАЦІЯ з усіма компонентами когнітивної структури зумовлює їх якісну ознаку зі значенням «максимальний».

5. Зміст концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА впорядкований буттєвими схемами (квалітативна, локативна, темпоральна і способу буття); акціональними схемами (стану / процесу, контактної дії, каузації); посесивними схемами (партитивності, власності); ідентифікаційними схемами (класифікації, персоніфікації) та компаративними схемами (схожості, подібності).

6. Базовою метафорою концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА двох історичних періодів служить модель ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВНИЗ. Діапазон метафор концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА включає історичні константи – корелятивні домени ОБ'ЄКТ У ПРОСТОРИ, НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ, МЕДИЦИНА, ВІЙСЬКОВІ ДІЇ, ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ, ТЕХНІКА, КУЛЬТУРА, АРТЕФАКТ. Діахронічне варіювання виявляється в істотному зменшенні метафоричного потенціалу домену ОБ'ЄКТ У ПРОСТОРИ (його субдомену РУХ) і зростанні потенціалу домену НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ (субдомену НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ).

7. В образно-ціннісному складнику концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА історично стабільно домінують метонімічні перенесення ПОЧУТТЯ / КОЛІР / СИМВОЛ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА і метафтонімічні моделі, утворені за схемою «метафора на основі метонімії»; їх частотність історично варіюється.

Теоретична значущість роботи обумовлюється тим, що її результати є внеском у когнітивну семантику (виявлення значень терміна-словосполучення – імені концепту), лінгвокогнітивістику (визначення змісту і структури концепту), теорію когнітивної метафори (розроблення метафоричних і метонімічних / метафтонімічних моделей), історичну лінгвокогнітивістику (встановлення діахронічних сталих і змінних концепту).

Практична цінність дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в лекційних курсах з лексикології англійської мови (розділи «Лексична семантика», «Синонімія», «Полісемія»), загального мовознавства (розділ «Мова і мислення»), у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, в теорії і практиці лексикографії, в подальших наукових дослідженнях студентів та аспірантів.

Апробація. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданні кафедри ділової іноземної мови та перекладу та лінгвістичному семінарі ХНУ ім. В.Н. Каразіна (2015) і були представлені на наукових конференціях: VII Всеукраїнська наукова конференція «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2008); VII міжнародна наукова конференція «Філологія і культура» (Тамбов, 2009); XIII наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: «Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2014); IV наукова конференція «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів» (Харків, 2014); XIV наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2015); міжнародна науково-практична конференція «Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм» (Львів, 2015); IV міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи» (Одеса, 2015).

Публікації. Зміст дисертації повністю відображено в 13 одноосібних публікаціях автора, з них 6 статей (5 – у фахових виданнях України та 1 – у закордонному виданні), а також 7 тез наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 4,3 друкованих аркуша.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками, загальних висновків, бібліографії з 304 найменувань, списків лексикографічних джерел – 41 позиція, ілюстративного матеріалу – 146 позицій та додатків. Загальний обсяг роботи – 245 с., обсяг основного тексту – 185 с. У роботі наведено 6 таблиць і 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі визначено предмет, мету й завдання дослідження, обґрунтовано його актуальність і наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, охарактеризовано матеріал і методи дослідження, висвітлено апробацію та публікації за темою дисертації.

У першому розділі «Принципи аналізу концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА» критично узагальнено підходи до вивчення концепту в лінгвістиці й у суміжних науках, розглянуто засади когнітивно-дискурсивного аналізу лінгвокогнітивних концептів у діахронії, визначено місце аналізованого концепту в англомовній картині світу (далі – КС).

У соціальних і природничих студіях поняття КРИЗА трактується як системний феномен, оцінна шкала якого варіюється в окремих науках: від негативно-позитивної («час змін») у філософії й психології до негативної в економіці («порушення рівноваги»).

У лінгвістичних студіях поняття КРИЗА постає як складне та стійке негативно оцінене семантичне утворення (Н.В. Степанова). Основний засіб концептуалізації КРИЗИ – *когнітивна метафора* з корелятивними доменами ЛЮДИНА, ФЕНОМЕНАЛЬНА СУТНІСТЬ, ДІМ і т. ін. (О.В. Колотніна, М.Ю. Сальтевська).

У мовній КС, яка складається із змістових сегментів або концептополів (А.М. Приходько), сферою побутування концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є сегмент ЕКОНОМІКА, заданий класифікатором *economic (adj.)* у складі імені концепту – *economic crisis*.

Згідно з класичною чотирифазовою моделлю економічного циклу Й. Шумпетера ПІДЙОМ → СПАД → ДЕПРЕСІЯ → ПОЖВАВЛЕННЯ, концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є невід’ємною стадією розвитку економічної системи та пов’язаний ознакою «спад» з ключовими елементами сегмента ЕКОНОМІКА концептами ВИРОБНИЦТВО, ФІНАНСИ, ТОРГІВЛЯ, що відповідають основним галузям господарської діяльності.

Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА лежить в основі розгортання смислів і норм економічного дискурсу як інтегративної сукупності текстів економічної тематики, що функціонують у комунікативній сфері економіки (О.В. Тарасова). Він є *генеративним*, тобто центральним або *дискурсотвірним* (за В.І. Карасиком) концептом економічного дискурсу.

Когнітивно-дискурсивний підхід, заснований на принципі конструювання значення в конкретних ситуаціях дискурсу, акцентує *історичність* і дискурсу як «фрагмента історії» (М. Фуко), і концепту: категоризація певного об’єкта або ситуації здійснюється стосовно певної «точки відліку» (О.С. Кубрякова). З іншого боку, концепт реалізується в мові, закріплюється в КС й актуалізується в дискурсі на підставі «світосприйняття, світопізнання

і світорозуміння» певного історичного періоду (Є.В. Бондаренко), що зумовлює історичне варіювання ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в дискурсі 1930-х і 2000-х років – періодах найбільш глобальних криз Нового часу.

У цілому, соціально-економічна приналежність та значущість концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА для суспільства свідчить, що це *лінгвокультурний концепт* – «колективне змістове ментальне утворення, що фіксує своєрідність відповідної культури» (В.І. Карасик) і має інституційний характер. Такий концепт тлумачиться як «квант пережитого досвіду» та має понятійний, образний і ціннісний складники (С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов).

У другому розділі «**Методи аналізу і передконцептуальні ознаки концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА**» розроблено методику аналізу концепту в діячості, виявлено його передконцептуальні характеристики.

За одиницю аналізу обрано лексичні засоби – слово й словосполучення, що номінують концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в прямий і непрямий спосіб.

Комплексність і послідовність дослідження концепту забезпечені алгоритмом із семи етапів. На першому етапі встановлюємо етимологічну основу й еволюцію значень опорного компонента імені концепту – лексеми *crisis* (n.), внутрішню форму та архетипи, що беруть участь у концептуалізації поняття ЕКОНОМІЧНА КРИЗА.

До *етимологічного шару* концепту – його основи (за Ю.С. Степановим) входить етимон *crisis* (n.) та внутрішня форма «переломний момент», що мотивує семантичні трансформації за останні сім століть.

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА супроводжується перепадом психологічного стану суспільства від оптимізму до песимізму й паніки (Г. Хаберлер). «Психічну давність» розкривають *психологічні архетипи* – досвід буття, згущений у типи, образи колективного несвідомого (К.Г. Юнг). Для аналізованого концепту вони активують негативний «емоційний досвід» людини в період кризи: ТІНЬ (прагнення до наживи і страх злиднів – причини кризи), САМІСТЬ (інтегративна діяльність, націлена на відновлення цілісності економіки), ВОДА (очищення/відродження), ТРАНСФОРМАЦІЯ (зміна), АНІМА й АНІМУС (передвісники змін). Ці архетипи зумовлюють спільні для представників певного культурно-історичного середовища ознаки концепту й беруть участь у формуванні метафоричних і метонімічних концептуальних схем (Л.І. Белехова).

Когнітивною базою концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА слугують також есхатологічні міфи з їх ключовим символічним образом – міфологемою апокаліпсису: сприйняття кризи економіки як Божого покарання людству за гріхи (*Economic Apocalypse*).

На другому етапі виявляємо семантичні ознаки імені концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – терміна-словосполучення – *economic crisis*,

для чого за допомогою компонентного аналізу будуємо концептуальну мережу полісеманта *crisis* (*n.*), яка упорядкована пропозиційними схемами класифікації, каузації, подібності (за методикою семантики лінгвальних мереж С.А. Жаботинської) та встановлюємо домени, стосовно яких профілюються його значення.

На третьому етапі за даними аналізу словарних дефініцій окреслюємо простір номінацій концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – «упорядковану сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт» (Й.А. Стернін).

На четвертому етапі моделюємо когнітивну структуру концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА з урахуванням типу зв'язків між слотами і встановлюємо історичні трансформації поняттєвого складника концепту в дискурсах 1929–1933 і 2007–2010 років.

На п'ятому етапі впорядковуємо зміст концепту за допомогою мережевої моделі, конституйованої базисними пропозиційними схемами.

На шостому етапі визначаємо образно-ціннісні характеристики концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в економічному дискурсі. Описуємо і систематизуємо когнітивні кореляти, що утворюють діапазон когнітивних метафор концепту та встановлюємо його метонімічні й метафтонімічні моделі в окремі історичні періоди.

На сьомому етапі зіставляємо характеристики поняттєво-ціннісного та образно-ціннісного складників концепту в економічному дискурсі англomовних ЗМІ періоду Великої депресії ХХ століття і сучасної глобальної кризи, виявляємо діахронічні сталі та змінні засоби прямої і непрямої номінації концепту.

У третьому розділі «Поняттєво-ціннісні характеристики концепту **ЕКОНОМІЧНА КРИЗА** в англomовному економічному дискурсі 1930-х і 2000-х років» структуровано концептуальну мережу полісемії лексеми *crisis*, визначено набір номінацій концепту, змодельовано його когнітивну структуру і простежено її варіювання у двох аналізованих періодах, упорядковано історично сталий зміст концепту у вигляді мережевої моделі.

В основі поняттєвого складника концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – значення 12 ЛСВ полісеманта *crisis* (*n.*) – опорного компонента словосполучення *economic crisis*, у якому підрядний компонент – модифікатор *economic* (*adj.*) виступає в ролі семантичного класифікатора і задає термінологічну належність імені концепту.

Концептуальна мережа полісемії лексеми *crisis* (*n.*) поєднана центральною семою «переломний момент», що відповідає внутрішній формі та мотивує утворення інших ЛСВ за пропозиційними схемами класифікації, каузації, подібності. Способи утворення ЛСВ зумовлюють профілювання значень *crisis* у доменах МЕДИЦИНА (субдомени ХВОРОБА – «переломний момент, що веде до одужання або смерті»; ПСИХІЧНИЙ СТАН – «переломний

момент у розвитку подій», «ситуація тривоги або дискомфорту»); ПОЛІТИКА – «вирішальний момент, що загрожує катастрофою»; ЛІТЕРАТУРА – «кульмінаційний момент»; АСТРОНОМІЯ – «доленосний збіг планет»; ЕКОНОМІКА (субдомени ВИРОБНИЦТВО, ФІНАНСИ, ТОРГІВЛЯ). ЛСВ, що профілюються в домені ЕКОНОМІКА (гіперсема «нестабільна економічна ситуація» та диференційні семи «нестача», «криза фондового ринку»), номінують концепт прямо, а решта ЛСВ – непрямо, активуючи когнітивні метафори відповідних корелятивних доменів.

Номінативний простір концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА зумовлений ЛСП «Economic crisis» з мікрополіями «Unstable economic situation», «Economic decline», «Economic depression of the 1930s» (інтенціонал) та їх розширеннями «Falling GDP», «Low output», «Shortage of financial resources», «Unemployment», «Rising/Falling prices», «Inflation/Deflation», «Landmark», відкритими для подальшої деталізації (імплікаціонал). Кожне з мікрополів будується за принципом центр – периферія і має розширення, що свідчить про їх радіально-ланцюжкову будову.

За даними словників і дискурсу, номінативний простір концепту включає: синоніми (*collapse, depression, downturn, recession, slowdown, slump*); гіпоніми (*banking / credit / housing / subprime mortgage crisis* та ін.), які входять до його складу на правах термінів; асоціації (*ongoing, full-blown, emergency* та ін.); номінації ситуативних ознак концепту (*anxious, breakdown of prices, downward spiral* та ін.); метафори і метонімії (*credit meltdown, Black Tuesday* та ін.); символи (*abyss, dark, red*).

Когнітивні ознаки концепту, втілені в номінативних одиницях, є основою моделювання **когнітивної структури** ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – сукупності концептів, які взаємодіють у його межах за буттєвою, ідентифікаційною схемами та схемою акціональної дії.

Історична **стабільність** структури двох періодів (наявність концептів СПАД із розширеннями ЗМІНА, КУЛЬМІНАЦІЯ; НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ із розширеннями ПОРУШЕННЯ ФУНКЦІЙ, НЕСТАЧА, ТРУДНІСТЬ, НЕБЕЗПЕКА, ЗАНЕПОКОЄННЯ; ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ) забезпечується, з одного боку, термінологічною природою імені концепту, а з іншого – сталими каузативними й квалітативними зв'язками, мотивованими ознаками «зміна» та «максимальний».

Проявом **варіативності** когнітивної структури концепту є поява в дискурсі ХХІ ст. концептів БЕЗЛАД, ЗНАЧУЩА ПОДІЯ, ВИПАДОК (на рис. 1 виділені кольором) та зміна ступеня акцентованості окремих ознак концепту в різні історичні періоди: проміантність концепту СПАД історично зменшується (з 56,58% у 1930-х рр. до 38,3% у наш час), а НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ із часом зростає (з 41,49% до 56,62 %); має місце подальша детермінологізація номінацій концепту (див. рис. 1).

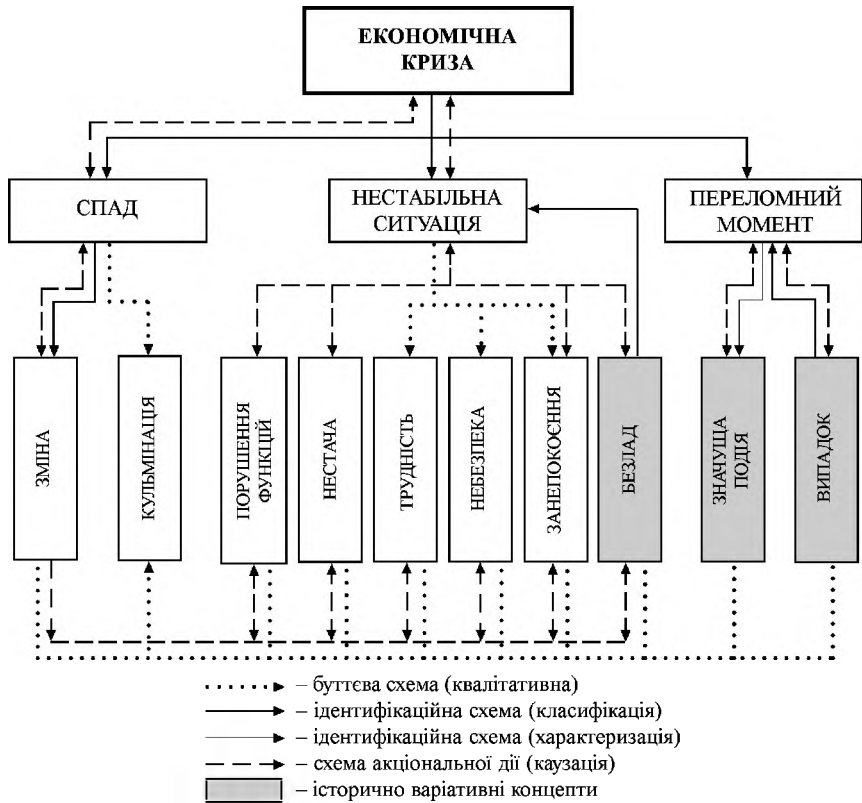

Рис. 1. Когнітивна структура номінацій концепту
ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в дискурсі 1930-х і 2000-х років

В узагальненому вигляді зміст концепту постає як мережева модель, конституційована базисними пропозиційними схемами номінацій двох періодів:

(1) **схема власності** «OW-суспільство має OD-економіку»: *The British economy faces some of the same problems as the US* (NYT, 2008);

(2) **схема способу буття** «X-економіка існує ТАК-економічна криза»: *economic crisis, economic downturn / recession; economy in crisis* і т. ін.;

(3) **схема способу буття + причина**: причина як така (*the cause of*); інші причини: фінансові (*default*); управління (*unregulated markets*); психологічні (*greed, panic*); поведінка суб'єктів економічної діяльності (*withdrawal of credits*);

(4) **схема класифікації** «ID/вид-економічна криза є CL/рід»: стан економіки (*state of the economy*); подія (*economic event*); період (*in times of*);

(5) **партитивна схема (1)** «WH-економічна криза має PR-частини»: конститутивні складові (*liquidity / mortgage / credit crisis; crisis of overproduction*);

(6) партитивна схема (2) «WH-економічна криза має PR-частини»: фази / стадії (*onset, eve*); конкретні стадії (*recession, depression*); події (*events of*);

(7) локативна схема «Y-економічна криза є ТАМ/LC-місце»: вулиця / місто (*Wall Street; the New York crisis*); країна / континент / світ (*in the US; on the Continent; global*);

(8) темпоральна схема «Y-економічна криза є ТОДІ/ТМ-час»: нині / недавно (*current, recent*); дата (*the Crash of 1929*); період (*for 12 months, from ... to ...*); час президентського правління (*Obama recession*);

(9) квалітативна схема «Y-економічна криза є ТАКА-якість»: очікуваність (*sudden*); послідовність / циклічність (*next; cyclical*); очевидність (*evident*); інтенсивність (*acute, severe*); тривалість (*prolonged*); особливість (*unprecedented*); емотивна оцінка (*the most dramatic, drastic, terrible*) і т. ін.;

(10) схема стану / процесу «AG-економічна криза діє»: криза наближається (*impending, looming crisis*); починається / завершується (*arises, begins, ends*); розвивається (*intensifies, developing crisis*); досягає піку (*comes to a head*);

(11) схема контактної дії (1) «AG-економічна криза впливає на AF-суб'єкти та об'єкти економічної діяльності»: *crisis affects arts funding, budget* і т. ін.;

(12) каузативна схема «CR-економічна криза спричиняє FT-наслідки»: наслідки як такі (*consequences / effects / aftermath of the crisis*); негативні наслідки (*damage / troubles of the crisis*); паніка суб'єктів ринку (*hysteria, panic* і т. ін.);

(13) схема схожості / аналогії «CV-економічна криза є як AN-інша криза»: *the crisis similar to the Great Depression, the Great Depression-like crisis*;

(14) схема контактної дії (2) + інструмент «AG-суспільство впливає на AF-економічна криза за допомогою IN-превентивних заходів»: дії (*confront, fight the crisis*); заходи (*measures of relief*); програми уряду / аналітичні обзори (*Roosevelt's New Deal policies; the Financial Crisis Inquiry Report* і т. ін.);

(15) схема подібності / метафори «CV-економічна криза є наче МТ-корелят»: кореляти – РУХ ВНИЗ, КОНТЕЙНЕР, ЕПІДЕМІЯ і т. ін.;

(16) схема персоніфікації «ID-економічна криза є PS-ім'я власне»: *the Great Recession, Great Depression II, the Great Slump of 1930* і т. ін.

Підсумовуючи, зміст концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА подаємо як: (1) суспільство має економіку, яка (2) зазнає економічної кризи (3) через певні причини; економічна криза як (4) певний стан економіки (5) має свої складові, (6) включає певні фази й події, (7) відбувається в певному місці (8) в певний час; вона (9) наділена якісними характеристиками, (10) виявляє динаміку розвитку, (11) впливає на суб'єкти та об'єкти економічної діяльності та (12) спричиняє певні наслідки; (13) одну економічну кризу можна порівняти з іншою; (14) суспільство впливає на економічну кризу за допомогою превентивних заходів; (15) економічна криза метафорично осмислюється і (16) може одержати власне ім'я, що відображає його різні (неметафоричні й метафоричні) ознаки.

У четвертому розділі «**Образно-ціннісні характеристики концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англомовному економічному дискурсі 1930-х і 2000-х років**» визначено засоби непрямої актуалізації концепту, систематизовано його метафоричні й метонімічні моделі, а також тенденції історичних трансформацій образно-ціннісного складника концепту двох аналізованих періодів.

Когнітивні метафори – результат аналогового моделювання абстрактного поняття (референта) через простіше, конкретне (корелят) шляхом перехресного мапування частини структури концепту-корелята на референтний концепт (З. Кьовечеш, Дж. Лакофф). Серед аналізованих метафор виокремлено орієнтаційні (їх частотність незмінно домінує), а також онтологічні та структурні типи.

Діапазон історично сталих корелятів когнітивної метафори концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА охоплює 8 доменів:

- ОБ'ЄКТ У ПРОСТОРИ (субдомени РУХ, КОНТЕЙНЕР): *severe declines occurring in the prices* (ECNM, 1929), *prices skyrocketed* (FT, 1932), *banks in Spain and Europe stand knee-deep in bad debt* (FT, 2010);
- МЕДИЦИНА: *when America sneezes, Europe catches a cold, Asia develops pneumonia and Africa's tuberculosis gets worse* (FT, 2008);
- НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ (субдомени СИТУАЦІЯ ПРИРОДНОГО/ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ): *economic and financial postwar blizzard* (FT, 1931), *the crash in the financial sector* (NYT, 2008);
- ВІЙСЬКОВІ ДІЇ: *Financial bomb <...> of subprime mortgages was ticking* (NYT, 2007), *economic hostilities* (FT, 1931), *the credit crunch cavalry* (FT, 2008);
- ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ (субдомени ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА): *in the face of the approaching crisis* (NYT, 1931), *bear market of the past two years* (FT, 1931), *the German crisis cropped up* (NYT, 1931);
- ТЕХНІКА: *breakdown of the financial machinery* (FT, 1932);
- КУЛЬТУРА (субдомени ЛІТЕРАТУРА, ТЕАТР, РЕЛІГІЯ): *one of the spectacular episodes of financial history* (ECNM, 1929);
- АРТЕФАКТ (субдомени АРХІТЕКТУРА, АСТРОНОМІЯ, ХАРЧУВАННЯ): *a crisis was built up* (NYT, 1929), *the orbit of the reductions* (ECNM, 1929).

За частотністю перехресно мапованих концептів корелятивний субдомен **РУХ** має найвищий метафоричний потенціал у дискурсі ХХ і ХХІ століть – 64,2% і 43,6%. Базовою метафоричною моделлю обох періодів служить ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВНИЗ, частотність якої стабільно домінує і суттєво зменшується в сучасному дискурсі з 38,7% до 26,1%.

Усупереч загальним асоціаціям ВЕРХ = ДОБРЕ, НИЗ = ПОГАНО, у концептосфері ЕКОНОМІКА модель ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВГОРУ також актуалізує негативну оцінку проявів і наслідків кризи: зростання цін, безробіття тощо: *the cost of borrowing soared for many companies* (NYT, 2009).

Метафоричний потенціал субдомену **НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ** в наш час зріс на 18,5% порівняно з ХХ ст. Новими є кореляти ЕКОЛОГІЧНА / АВТО / АВІАКАТАСТРОФА, ОПЕРАЦІЯ З ПОРЯТУНКУ, АВАРІЯ НА АЕС: *the economy in the financial nuclear winter* (ECNM, 2008); *the mortgage meltdown* (NYT, 2008).

У корелятивному домені **МЕДИЦИНА** історично стабільно домінує модель ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ПСИХІЧНИЙ РОЗЛАД: *the madness we now know as the debt catastrophe* (GrDn, 2008); у сучасному дискурсі з'являється корелят – ЕПІДЕМІЯ: *an epidemic of capital destruction* (NYT, 2009).

Серед корелятивів домену **ВІЙСЬКОВІ ДІЇ**, мапованих на референт, у наш час з'являється ТЕРАКТ: *this was a Financial Terrorist Attack* (GrDn, 2009).

Діахронічні зміни також торкнулися корелятивного домену **КУЛЬТУРА**: у ХХІ столітті замість субдомену ЛІТЕРАТУРА активується ТЕАТР: *Then the story would come to Act III, the economic crisis of 2008 and 2009* (FCIR).

Субдомен РЕЛІГІЯ активується в наш час за рахунок міфологем та біблеїзмів (кореляти ГРІХОПАДІННЯ й СУДНИЙ ДЕНЬ), наголошуючи на зміні негативної оцінки референтного концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА від більш раціональної початку ХХ ст. – до ірраціональної в наш час, що бере витoki від есхатології: *filing for bankruptcy would be Armageddon* (FCIR).

Із способів *метонімічного* найменування концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА домінантними історично сталими є метафтонімічні моделі, побудовані за схемою «метонімія + метафора»:

- ПОЧУТТЯ/ЕМОЦІЯ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА + метафора ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ПЕЧАЛЬ/ДЕПРЕСІЯ: *Depression again overhangs* (FT, 1931);
- ЧОРНИЙ КОЛІР замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА + метафори ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ТЬМА: *the gloom that has hung over markets* (ECNM, 1929); ЧОРНИЙ ДЕНЬ ТИЖНЯ: *welcome back to Black Monday* (NYT, 2009);
- СИМВОЛ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА + метафори ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ЗАГИБЕЛЬ: *world's end, apocalypse, whirling vortex of doom* (NYT, 2008), *the beginning of the end of the euro area* (ECNM, 2010); ЗЛО: *high commodity prices have been the dark side of decoupling* (ECNM, 2008); ПРИРВА: *the economy seems to be on the edge of the abyss* (NYT, 2008).

Історичною змінною стає нова, побудована на базі метонімії, метафора 2000-х років: ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ЧЕРВОНІ ЧОРНИЛА: *The credit crunch plunged the overheated Icelandic economy deep into the red* (GrDn, 2008).

Високий рівень метафоричного і метонімічного переосмислення концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА свідчить про образну детермінологізацію його імені, яка зумовлена, з одного боку, запозиченим характером, загальновідомістю, тривалим функціонуванням у мові опорного компонента *crisis*, а з іншого – перманентним глобальним характером сучасної економічної кризи.

ВИСНОВКИ

Проведене в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми діахронічне дослідження змісту, структури і засобів реалізації концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англomовному економічному дискурсі свідчить, що це універсальний лінгвокультурний концепт, який зазнає історичного варіювання в XX–XXI століттях. У КС він належить до сегмента ЕКОНОМІКА й має поняттєво-ціннісний складник, мотивований ознакою «зміна», та образно-ціннісний складник із загальнонегативною оцінкою.

Ім'ям концепту є словосполучення *economic crisis*, в якому опорний компонент – полісемант *crisis (n.)* реалізує значення, профільовані в домені ЕКОНОМІКА, відповідно до значень модифікатора *economic (adj.)*, що зумовлює його термінологічну належність. Внутрішня форма *crisis (n.)* – «переломний момент» мотивує утворення ЛСВ («нестабільна ситуація, вирішальний момент», «нестача», «криза фондового ринку»), які профілюються в домені ЕКОНОМІКА та мотивують інтенціональні ознаки концепту: «Unstable economic situation», «Economic decline», «Economic depression of the 1930s» і їх розширення (імплікаційні ознаки) «Falling GDP», «Low output», «Shortage of financial resources», «Unemployment», «Rising/Falling prices», «Inflation/Deflation», «Landmark».

Разом з етимологічним шаром та психологічними архетипами САМІСТЬ, ТІНЬ, АНІМА й АНІМУС, ВОДА, ТРАНСФОРМАЦІЯ, які є передконцептуальною основою концепту, внутрішня форма та семантичні ознаки імені концепту мотивують його когнітивні характеристики.

Специфічною рисою концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є синкретичність його поняттєвого й ціннісного та образного й ціннісного складників, поєднаних негативною оцінкою, закладеною в семантиці *crisis (n.)*, забезпечується каузативними й квалітативними зв'язками, мотивованими ознаками «зміна» та «максимальний».

Простір номінацій концепту охоплює синоніми його імені, різнорівневі номінативні одиниці різних частин мови: гіпоніми, асоціати, ситуативні синоніми, непрямі засоби найменування найбільш типових ознак концепту.

Когнітивна структура концепту впорядкована історично сталими концептами СПАД (розширення КУЛЬМІНАЦІЯ, ЗМІНА), НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ (розширення ПОРУШЕННЯ ФУНКЦІЙ, НЕСТАЧА, ТРУДНІСТЬ, НЕБЕЗПЕКА, ЗАНЕПОКОЄННЯ), ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ та історично варіативними концептами БЕЗЛАД, ЗНАЧУЩА ПОДІЯ, ВИПАДОК, які з'являються в дискурсі 2000-х років. Розвиток концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА виявляється у зміні ступеня промінантності його окремих ознак в різні історичні періоди: промінантність концепту СПАД

історично зменшується, а НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ зростає; збільшується набір і частотність термінологічних номінацій концепту.

Панхронічна мережева модель концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА розкриває внутрішні та зовнішні концептуальні зв'язки, реалізовані значеннями імені концепту й упорядковані буттєвими, акціональними, посесивними, ідентифікаційними та компаративними схемами.

В актуалізації образно-ціннісних ознак концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в економічному дискурсі історично домінує метафорична модель ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВНИЗ та метонімії КОЛІР / ПОЧУТТЯ / СИМВОЛ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА. Діапазон метафор концепту включає корелятивні домени ОБ'ЄКТ У ПРОСТОРІ, НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ, МЕДИЦИНА, ВІЙСЬКОВІ ДІЇ, ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ, ТЕХНІКА, КУЛЬТУРА, АРТЕФАКТ; метафоричний потенціал субдомени РУХ історично зменшується, а субдомени НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ – зростає.

Провідним напрямком розвитку концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є розширення діапазону й зростання чисельності корелятивів його метафоричних та метонімічних моделей у наш час, що відповідає загальній тенденції до збільшення ступеня метафоризації концепту в сучасному дискурсі та зростання частотності метонімії, заснованої на міфах і есхатологічних асоціаціях.

Отримані результати і висновки відкривають перспективи для застосування запропонованої методики когнітивного діяхронічного аналізу в подальших міжкультурних зіставних дослідженнях лінгвокультурних концептів і сприяють становленню історичної лінгвокогнітивістики.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Олійник Н.А. Словотворчий потенціал англословного економічного дискурсу (на матеріалі полуафіксів) / Н.А. Олійник // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2005. – № 649. – С. 98–101.
2. Олейник Н.А. Когнитивная англоязычная метафора современного финансового кризиса / Н.А. Олейник // Проблемы лингвистики и лингводидактики : междунар. сб. науч. ст. – Вып. 1. – Белгород : ИПЦ «ПОЛИТЕРРА», 2013. – С. 211–216.
3. Олейник Н.А. Концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС в англоязычном экономическом дискурсе XX–XXI века: понятийная составляющая / Н.А. Олейник // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна, 2013. – № 1051. – С. 64–70.
4. Олейник Н.А. Предконцептуальные основания концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС / Н.А. Олейник // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1103. – С. 53–69.

5. Олейник Н.А. Семантическое пространство англоязычных номинаций концепта ЕКОНОМІЧЕСКИЙ КРИЗИС / Н.А. Олейник // Нова філологія : зб. наук. пр. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – № 64. – С. 59–67.
6. Олейник Н.А. Великая депрессия и современный кризис в экономическом дискурсе: лингвокогнитивный анализ / Н.А. Олейник // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2015. – Вип. 2 (80). – С. 313–318.
7. Олейник Н.А. Характеристика экономического дискурса по стилевым чертам / Н.А. Олейник // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. VII Всеукр. наук. конф. (5 лютого 2008 р.). – Харків : Рейтинг, 2008. – С. 205–207.
8. Олейник Н.А. Когнитивные проблемы аффиксального словообразования в английском языке / Н.А. Олейник // Филология и культура : материалы VII междунар. науч. конф. (14–16 октября 2009 г.). – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 324–326.
9. Олейник Н.А. Англоязычные метафоры экономического кризиса в дискурсе XX и XXI веков / Н.А. Олейник // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIII наук. конф. з міжнар. участю (7 лютого 2014 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – Ч. 2. – С. 36–37.
10. Олейник Н.А. Великая Депрессия как прототип категории КРИЗИС / Н.А. Олейник // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали IV міжнар. наук. конф. (22 березня 2014 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 63–66.
11. Олейник Н.А. Понятие КРИЗИСА в лингвистике и гуманитарных науках / Н.А. Олейник // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIV наук. конф. з міжнар. участю (27 березня 2015 р.). – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 159–160.
12. Олейник Н.А. Концепт ECONOMIC CRISIS в англомовній концептосфері ЕКОНОМІКА / Н.А. Олейник // Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 березня 2015 р.). – Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2015. – С. 98–102.
13. Олейник Н.А. Концептуальная сеть полисемии концепта ECONOMIC CRISIS/ЕКОНОМІЧЕСКИЙ КРИЗИС / Н.А. Олейник // Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції [за заг. ред. Н.В. Петлюченко] (24 квітня 2015 р.). – Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2015. – С. 53–55.

АНОТАЦІЯ

Олійник Н.А. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англomовному економічному дискурсі 1930-х і 2000-х років. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2015.

Роботу присвячено історичному лінгвокогнітивному дослідженню концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англomовному дискурсі. ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є універсальним лінгвокультурним концептом із синкретичними поняттєво-ціннісним та образно-ціннісним складниками. Пропозиційні схеми виявляють внутрішні концептуальні відносини, зумовлені ім'ям концепту – термінологічним словосполученням *economic crisis*. Історичні сталі – концепти СПАД, НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ, ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ та змінні БЕЗЛАД, ЗНАЧУЩА ПОДІЯ, ВИПАДОК утворюють когнітивну структуру ЕКОНОМІЧНА КРИЗА та варіюють за ступенем проміантності в діяхронії.

Базова метафорична модель обох історичних періодів – ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВНИЗ. Діапазон корелятивних доменів і їх метафоричний потенціал історично зростають.

Ключові слова: діяхронічне варіювання, економічна криза, концепт, концептуальна метафора, лінгвокогнітивний підхід, пропозиційні схеми.

АННОТАЦИЯ

Олейник Н.А. Концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС в англoязычном экономическом дискурсе 1930-х и 2000-х годов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2015.

Проведенное диахроническое лингвокогнитивное исследование содержания, структуры и средств языкового выражения концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС выполнено в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. Впервые установлены исторические константы и трансформации содержания, структуры, языковых средств актуализации концепта в экономическом дискурсе периодов двух глобальных кризисов 1930-х и 2000-х годов.

Алгоритм исследования исторических трансформаций концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС включает следующие этапы: 1) определение предконцептуальных характеристик путем выделения архетипов, этимона

и внутренней формы опорного компонента имени концепта лексемы *crisis* (*n.*); 2) установление специфики имени концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС – термина-словосочетания *economic crisis* и лексических средств, составляющих номинативное пространство концепта; 3) построение когнитивной структуры номинаций двух периодов с учетом типа связей между слотами; 4) моделирование концептуальной сети ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС; 5) определение диапазона когнитивных метафор и набора метафорических и метонимических моделей; 6) сопоставление полученных результатов современного периода с данными периода Великой депрессии 1930-х гг.; 7) определение диахронических констант и переменных, а также тенденции их исторического развития.

Концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС – это универсальный лингвокультурный концепт, мотивированный признаком «изменение» с максимально негативной оценкой. Предконцептуальная основа в составе психологических архетипов САМОСТЬ, ТЕНЬ, АНИМА и АНИМУС, ВОДА, ТРАНСФОРМАЦИЯ, этимона «различать, выделять» и внутренней формы «переломный момент» мотивирует понятийную, образную и ценностную составляющие концепта.

В имени концепта, термине-словосочетании *economic crisis*, опорный компонент-полисемант *crisis* (*n.*) реализует свои базовые значения, а его модификатор *economic* (*adj.*) задает терминологическую принадлежность концепта. Номинативное пространство структурировано ЛСП «Economic crisis», однако не сводится к нему и охватывает, помимо синонимов, другие разноуровневые средства номинации типичных признаков концепта.

Когнитивная структура номинаций концепта включает исторические константы: УПАДОК (расширения ИЗМЕНЕНИЕ, КУЛЬМИНАЦИЯ), НЕСТАБИЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ (НАРУШЕНИЕ ФУНКЦИЙ, НЕХВАТКА, ТРУДНОСТЬ, ОПАСНОСТЬ, БЕСПОКОЙСТВО), ПЕРЕЛОМНЫЙ МОМЕНТ. В дискурсе 2000-х гг. появляются новые расширения: ЗНАЧИМОЕ СОБЫТИЕ, ПРОИСШЕСТВИЕ, БЕСПОРЯДОК; увеличивается набор и частотность терминологических номинаций концепта.

Содержание концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС упорядочивается с помощью панхроничной сетевой модели, конституируемой базисными пропозициональными схемами: (1) общество имеет экономику, которая (2) претерпевает экономический кризис (3) в силу определенных причин; экономический кризис как (4) определенное состояние экономики (5) имеет свои составляющие, (6) включает определенные фазы и события, (7) происходит в определенном месте (8) в определенное время; он (9) наделен качественными характеристиками, (10) проявляет динамику развития, (11) влияет на субъекты и объекты экономической деятельности

и (12) причиняет определенные последствия; (13) один экономический кризис можно сравнить с другим; (14) общество влияет на экономический кризис с помощью превентивных мер; (15) экономический кризис получает метафорическое осмысление и (16) может обрести имя собственное, отражающее его различные (неметафорические и метафорические) признаки.

Базовой метафорой концепта двух исторических периодов служит модель ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС *есть* ДВИЖЕНИЕ ВНИЗ. Диапазон метафор концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС включает коррелятивные домены – исторические константы: ОБЪЕКТ В ПРОСТРАНСТВЕ, ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ, МЕДИЦИНА, ВОЕННЫЕ ДЕЙСТВИЯ, ЖИВОЙ ОРГАНИЗМ, ТЕХНИКА, КУЛЬТУРА, АРТЕФАКТ. Диахроническое варьирование проявляется в снижении метафорического потенциала домена ОБЪЕКТ В ПРОСТРАНСТВЕ (его субдомена ДВИЖЕНИЕ) и росте потенциала субдомена ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА.

Исторически в образно-ценностной составляющей концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС стабильно доминируют метонимические переносы ЧУВСТВО / ЦВЕТ / СИМВОЛ вместо ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС и метафтонимические модели, образованные по схеме ‘метафора на основе метонимии’; их частотность исторически варьируется.

Развитие концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС в диахронии демонстрирует стабильность структуры понятийно-ценностной составляющей и увеличение степени метафоризации концепта (расширение диапазона и численности коррелятов метафорических и метонимических моделей) в современном дискурсе.

Предлагаемая методика когнитивного диахронического анализа открывает перспективы для дальнейших исследований как терминологизированных концептов сегмента ЭКОНОМИКА, так и других лингвокультурных концептов, а также способствует становлению исторической лингвокогнитивистики.

Ключевые слова: диахроническое варьирование, концепт, концептуальная метафора, лингвокогнитивный подход, пропозициональные схемы, экономический кризис.

ABSTRACT

Oliynyk N.A. The concept ECONOMIC CRISIS in the English economic discourse of the 1930s and 2000s. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2015.

The thesis provides a historical cognitive linguistic analysis of ECONOMIC CRISIS in the English discourse. ECONOMIC CRISIS is a linguo-cultural concept with syncretic notional-evaluative and image-evaluative components. Propositional schemas of the concept reveal inner conceptual relations determined by its name – a terminological word-combination *economic crisis*. Historical constants – concepts DECLINE, UNSTABLE SITUATION, TURNING POINT and variables ORDER, LANDMARK, ACCIDENT form the cognitive structure of ECONOMIC CRISIS and vary diachronically in the degree of prominence.

In both historical periods, the basic metaphorical model is ECONOMIC CRISIS *is* MOVEMENT DOWNWARD. Historically, the range of source domains and their metaphoric potential tend to grow.

Key words: cognitive linguistic study, concept, conceptual metaphor, diachronic variation, economic crisis, propositional schemas.

Підписано до друку 26.10.2015.
Формат 60 x 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 1908/2015. Ум. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.